

O konfliktach z prawem mieszkańców Wrześni i powiatu wrzesińskiego w czasach zaboru pruskiego i II Rzeczypospolitej

1. Policja i sąd we Wrześni

Zarówno w czasach zaboru pruskiego, jak i w Odrodzonej Polsce obywatele, którzy łamali prawo, spotykali się z organami, które stały na straży ich przestrzegania, czyli z organami policyjnymi i sądowymi.

O policji

Policja pruska dzieliła się na porządkową, kryminalną i administracyjną. Tylko ta pierwsza była umundurowana. Zobowiązana była do ochrony państwa, instytucji publicznych, osób i mienia przed bezprawnymi zamachami, zapobiegania czynom karalnym, zapewnienia bezpieczeństwa zgromadzeń i pochodów, utrzymania porządku i czystości w miejscach publicznych. Nieumundurowana policja kryminalna była formacją wykonującą czynności śledcze, a nieumundurowana policja administracyjna zatrudniała urzędników prowadzących działalność ewidencyjną i administracyjno-wychowawczą.

W skład policji porządkowej wchodziła także żandarmeria krajowa. Nadzór nad nią pełnili minister spraw wewnętrznych, prezydent regencji (w przypadku Wrześni – poznańskiej) i starosta. Żandarmi pełnili służbę na terenach miast i wsi, wykonując najczęściej funkcje

zaboru pruskiego istniały policje komunalne, organizowane i zarządzane przez organy gminnej administracji.

W ostatnich latach epoki zaboru pruskiego, przed I wojną światową, nad bezpieczeństwem publicznym we Wrześni czuwało trzech wachmistrzów policyjnych – żandarmów (stopień wachmistrza był odpowiednikiem sierżanta). Po przejściu władzy we Wrześni z rąk zaborcy służbę policyjną pełniła tu Straż Ludowa – obywatelska, ochotnicza i bezpłatna. Później powołana została polska policja komunalna oraz żandarmeria krajowa – obie służby były umundurowane i płatne. Mimo iż na początku 1919 roku władze w Warszawie ustanowiły Policję Państwową, to w byłym zaborze pruskim decyzja ta nie była początkowo respektowana i formalne wcielenie różnych lokalnych wielkopolskich służb policyjnych do PP nastąpiło dopiero 11 czerwca 1920 roku. Ustanowiono wówczas jednak oddzielnego komendanta PP dla b. Dzielnicy Pruskiej. Stanowisko to zniesiono rok później,

Budynek przy ulicy Kościuszki 5, w którym mieszkał z rodziną komendant powiatowy Policji Państwowej we Wrześni Bolesław Szawluk (fot. M. Torzewski)

Wrześni przeszła na etat państwowy 30 czerwca 1923 roku.

Do 1934 roku nie było w powiatowym mieście Września Powiatowej Komendy Policji Państwowej, tylko Posterunek PP, którego komendant w stopniu przodownika lub starszego przodownika (odpowiedniki sierżanta i starszego sierżanta) podlegał powiatowemu komendantowi PP w Gnieźnie. Września nie była pod tym względem wyjątkiem, lecz jednym z wielu polskich miast powiatowych. Po ustanowieniu, 1 listopada 1934 roku, Komendatury Powiatowej Policji Państwowej we Wrześni pierwszym i jedynym w okresie II RP komendantem powiatowym PP był, aż do września 1939, roku aspirant (podporucznik) Bolesław Szawluk. Komenda Powiatowa została umieszczona w dawnej willi Bolesława Samolewskiego przy ulicy Warszawskiej 26 (dziś budynek za urzędem skarbowym), komendant mieszkał z rodziną przy ulicy Kościuszki 5.

Po reformie struktur policyjnych w powiecie wrzesińskim znajdowały się cztery posterunki policji – we Wrześni, Miłosławiu, Strzałkowie i Borzykowie.

O sądach

W okresie zaboru pruskiego dopiero w roku 1835 ustrój sądowy Wielkiego Księstwa Poznańskiego dostosowano do organizacji sądowej całych Prus. W 1849 roku wprowadzono jego trójstopniowość: sądy powiatowe, sądy apelacyjne i Najwyższy Trybunał Sądowy jako instancję kasacyjną. We Wrześni funkcjonował sąd powiatowy (Kreisgericht). Utrzymano też istniejące wcześniej sądy pokoju i taki działał we Wrześni do końca czasów zaboru pruskiego, a później w czasach II Rzeczypospolitej od 10 stycznia 1920 roku. Orzekał w sprawach cywilnych i karnych. W postępowaniu cywilnym rozstrzygał sprawy pojednawcze lub przy niskiej wartości materialnej sporu, a w sprawach karnych – w przypadkach zagrożonych niską grzywną. Do kompetencji sądu pokoju należały ponadto sprawy o pobicia i obelgi. Początkowo sędzią pokoju, który nie był sędzią zawodowym, orzekał w towarzystwie dwóch ławników, a później w II RP jednoosobowo. Pierwszymi sędziami pokoju w II RP zostali Stanisław Błociszewski z Paruszewa,

aptekarz Stanisław Konieczny z Wrześni i właściciel dóbr rycerskich z Białężyc Franciszek Opieliński. W następnych latach sędziowie zmieniali się, tylko Stanisław Konieczny trwał aż do ich likwidacji (ostatecznie na obszarze całej II RP formalnie sądy pokoju zlikwidowano w 1938 roku). Sądy pokoju zbierały się w stolicy powiatu kilkadziesiąt razy w roku i na każdym posiedzeniu orzekały w kilkunastu sprawach. Działały one wówczas niezależnie od sądu powiatowego lub grodzkiego, w którym orzekali sędziowie zawodowi.

W pierwszych latach po I wojnie światowej ustrój sądów w Polsce pozostawał oparty na przepisach trzech państw zaborczych. Dopiero od 1 stycznia 1929 roku wprowadzono jednolite dla całego państwa prawo o ustroju sądów powszechnych. Ustanowiono sądy powszechne: grodzkie – rozpoznające drobniejsze sprawy cywilne i karne – zastąpiły one sądy pokoju, sądy okręgowe – rozstrzygające w pierwszej instancji poważniejsze sprawy cywilne i karne i środki odwoławcze od orzeczeń sądów grodzkich, a także Sąd Najwyższy. Sąd grodzki działał we Wrześni od lutego 1930 roku do stycznia 1931 roku, potem przywrócono dawną nazwę – sąd powiatowy (wówczas powrócił na krótko sąd pokoju). Sądem II instancji dla Wrześni i powiatu był Sąd Okręgowy w Gnieźnie, który czasem orzekał także na sesjach wyjazdowych we Wrześni. Poważniejsze sprawy sędziły od razu, jako sądy I instancji, sądy okręgowe i w takim przypadku instancją odwoławczą były dla ich wyroków sądy apelacyjne. Od wyroków Sądu Okręgowego w Gnieźnie można było odwołać się do Sądu Apelacyjnego w Poznaniu. Istniała też w sądownictwie II RP instytucja kasacji.

Marian Torzewski

Budynek przy Warszawskiej 26 (za Urzędem Skarbowym), w którym mieściła się siedziba Policji Państwowej w okresie II RP (fot. M. Torzewski)

porządkowe, ale wykorzystywani też byli do tłumienia nielegalnych zgromadzeń, rebelii i strajków.

Oprócz powyższych rodzajów policji i żandarmerii, w gminach

a odrębność wielkopolskich organów policyjnych ostatecznie przestała istnieć wraz z likwidacją Ministerstwa b. Dzielnicy Pruskiej w 1922 roku. Policja komunalna (miejska) we

Odcinki cyklu „O konfliktach z prawem mieszkańców Wrześni i powiatu wrzesińskiego w czasach zaboru pruskiego i II Rzeczypospolitej”:

1. Policja i sąd we Wrześni, 2. Wrześnińskie więzienie, 3. Złodzieje i bandyci w czasach zaboru pruskiego, 4. Złodzieje i bandyci w czasach II RP, 5. Zabójstwa i nieumyślne spowodowanie śmierci w czasach zaboru pruskiego, 6. Najgroźniejsze zabójstwa w czasach II RP, 7. Dzieciobójczynie, 8. Gwałciciele i pedofile.